

ESSAY

Wat is het onderscheidende van de methodiek 'Zo leer je kinderen lezen en spellen' van José Schraven?

Marjon Woudstra, verkorte deeltijdopleiding 1e jaar, 1043090

17 november 2010

Woord vooraf

In mijn plan van aanpak voor dit essay beschreef ik de volgende onderzoeksvraag: Waarin onderscheidt de spellingmethode 'Zo leer je kinderen lezen en spellen' (ZLKLS) van José Schraven zich van andere spellingmethodes? Subvragen waren: wat houdt de methodiek in, welke andere methodieken zijn er en - meer toegespitst op mijn stageschool - wat zijn de spellingresultaten in groep 5/6 sinds de invoering van de methodiek ZLKLS.

Met veel plezier en interesse dook ik in de literatuur over spelling. Er ging een wereld voor mij open bij de ontdekking dat er achter een voor mij normaal iets - het belang van goed spellen - allerlei theorieën, gedachten en meningen schuilgaan over hoe je kinderen het beste leert spellen.

Twee dingen werden mij al snel duidelijk. Het eerste was dat ik de woorden methode en methodiek in mijn Plan van Aanpak door elkaar had gebruikt en dat ZLKLS géén methode is, maar een methodiek. Ten tweede ontdekte ik dat het antwoord op de subvraag welke andere methodes er zijn, geen toegevoegde waarde voor dit essay zou opleveren. Het zou mijn onderwerp veel te groot maken, terwijl ik geen ruimte zou hebben voor de spellingachtergronden die ik al lezende tegenkwam.

Toen het onderscheid tussen de woorden methode en methodiek duidelijk werd - vooral dankzij het gesprek met José Schraven - stelde ik vast dat ik mijn hoofdvraag niet kon beantwoorden, omdat er geen sprake was van 'gelijke grootheden'. Wat wel overleefde, was de vraag wat het onderscheidende is van de methodiek. Ook vond ik het voor dit essay veel interessanter en zinvoller in te gaan op de achtergrond van het spellingonderwijs dan op de subvraag over andere methodes. Door dat te doen, kon ik de methodiek ZLKLS logisch plaatsen in het grotere spellinggeheel en kwamen strategieën en principes bij elkaar. Deze ontdekkingen hadden tot gevolg dat ik mijn onderzoeksvraag heb veranderd in Wat is het onderscheidende van de methodiek 'Zo leer je kinderen lezen en spellen' van José Schraven? Mijn subvragen werden: Wat houdt de methodiek ZLKLS in, wat is de achtergrond van ons Nederlands spellingonderwijs en wat zijn de spellingresultaten in groep 5/6 op mijn stageschool sinds de invoering van de methodiek?

Tot slot nog een kort woord van dank. Naast mijn Pabo-studie ben ik freelance communicatietrainer, tekstschrijver en redacteur/schrijfcoach. Mijn schrijf- en redactie-ervaring kwamen bij het maken van dit essay goed van pas. Toch ben ik heel blij en dankbaar dat een aantal mensen kritisch wilde meelesen. Veel dank dus aan Kees Nix, mijn partner, die de eerste meeleesronde voor zijn rekening nam, aan Melissa Jonker, mijn goede vriendin en jarenlange samenwerkingspartner, die waardevolle tips gaf om het verhaal krachtiger te maken, aan mijn mentor, van wie ik in twee maanden al heel veel heb geleerd en aan José Schraven, die met mij van gedachten wilde wisselen over haar methodiek, mijn essay las en met nuttige en enthousiaste tips de punten op de i zette.

Contact: marjonwoudstra@upcmail.nl

Inleiding

Spelling is een dagelijks terugkerend onderdeel van het taalonderwijs op mijn stageschool (260 kinderen). Drie jaar geleden stapte men over op de spellingmethodiek van José Schraven 'Zo leer je kinderen lezen en spellen' (ZLKLS). Voor het overig taalonderwijs gebruikt de school de methode 'Taaljournaal'. Doel van de overstap op ZLKLS was het verbeteren van het spellingniveau van de kinderen.

Bij de start van mijn stage kwam ik voor de eerste keer in aanraking met begrippen als klankvoetenschema, categoriekaart, hakwoord, fopletter en wachtwoord. Wat mij elke les opvalt, is dat de kinderen van combinatieklas 5/6 vol enthousiasme meedoen met de dagelijkse oefendicties. Tijdens het nazeggen verdelen zij met hun handen de woorden in stukjes en zij omschrijven moeiteloos de categorieën.

Omdat de methodiek ZLKLS mij vanaf het begin intrigeert, wilde ik graag meer weten over de inhoud en achtergronden. In dit essay beschrijf ik eerst wat ons spellingonderwijs inhoudt, hoe ons schriftsysteem in elkaar zit en welke spellingprincipes en -strategieën er zijn. Vervolgens ga ik in op de methodiek ZLKLS. Toegevoegde waarde heeft naar mijn mening de ervaring van mijn mentor met de invoering en het resultaat van ZLKLS. Ook het persoonlijke contact met José Schraven over, onder andere, wat voor haar de aanleiding was de methodiek te ontwikkelen, was waardevol voor mijn beeldvorming. Haar opmerkingen heb ik verwerkt in de tekst. Ik besluit dit essay met mijn conclusie.

Spellingonderwijs

Volgens Huizenga (2005) wordt spelling in Nederland meestal met behulp van een aparte methode gegeven, waarbij de belangrijkste activiteit het invullen van woorden in een werkschrift is. De spellingmethode is vaak onderdeel van de taalmethode, maar het spelling- en taaldeel kunnen los van elkaar worden gebruikt. Huizinga verwondert zich er niet over dat spelling geen favoriete activiteit van kinderen is. Volgens hem is het omzetten van klanken in lettertekens een abstracte bezigheid en hebben kinderen in het basisonderwijs moeite met abstract denken (Huizenga, 2003). Bovendien bestaan veel oefeningen uit losse woorden, die weinig of niets met elkaar te maken hebben.

In een spellingmethode leren kinderen de schrijfwijze van ongeveer 3000-4000 woorden. Voor het overzicht worden deze woorden ondergebracht in categorieën: een groep woorden die allemaal dezelfde spellingmoeilijkheid hebben. Voorbeelden van categorieën zijn: woorden met nk, woorden met aai, oei, ieuw, woorden op lijk, woorden met een verenkelling en of een verdubbeling. Vaak horen woorden thuis in verschillende categorieën.

Om een woord goed te kunnen schrijven, is het belangrijk dat een kind weet welke werkwijze hij moet volgen. Er zijn vijf spellingstrategieën voor het op de juiste manier spellen van woorden:

- de elementaire spellinghandeling: alle spraakklanken opschrijven die je hoort in een woord;
- de klankclusterstrategie: alle spraakklanken opschrijven, daarbij letten op speciale klankgroepen die je altijd weergeeft door bepaalde letters;
- De woordbeeldstrategie: een woord vanuit het geheugen opschrijven;
- de regelstrategie: de juiste spellingregel toepassen;
- de analogiestrategie: een woord net zoals een bekend voorbeeld schrijven.

Volgens Huizenga leren alle methodes kinderen deze strategieën toe passen. Wel gebruiken ze per methode andere begrippen.

Boendermaker (2010) stelt dat er globaal twee manieren zijn om goed te leren spellen. De meeste kinderen leren spellen door het interpreteren van woordbeelden. Zij hebben meestal weinig moeite met spellen, omdat ze een goed geheugen hebben voor woordbeelden. Voor een ander deel van de kinderen is het belangrijk dat de systematiek van de spelling duidelijk is. Zij hebben moeite met automatiseren (het vasthouden van woordbeelden). Boendermaker stelt dat veel spellingmethoden steeds meer een beroep doen op het vermogen van kinderen om patronen te herkennen en te onthouden. Bij kinderen met spellingproblemen werken methodes als via analogie aanleren van woorden niet, omdat niet wordt uitgelegd *wat* het principe is.

Het Nederlandse schriftsysteem

De Nederlandse taal is vastgelegd door de afzonderlijke spraakklanken van een woord te noteren: het alfabetisch schriftsysteem. We danken dit systeem aan de Feniciërs, die ongeveer 1000 jaar voor Christus ontdekten dat je alle woorden kunt ontleden in een beperkt aantal klanken. Zij spraken af per klank één

teken te gebruiken en gebruikten alleen medeklinkers. Het alfabet werd verder ontwikkeld door de Grieken, die ook klinkers toevoegden.

Ons alfabetisch schriftsysteem heeft als hoofdregel dat je opeenvolgende klanken weergeeft met letters. Spraakklanken corresponderen met letters, maar niet elke spraakklank heeft een eigen letter. In de taalkunde wordt in plaats van over spraakklanken en letters gesproken over fonemen en grafemen. Een foneem is een spraakklank die betekenisverschil tussen klankgroepen veroorzaakt (in de woorden raaf en gaaf zijn de fonemen r en g verantwoordelijk voor het betekenisverschil). Grafemen zijn tekens waarmee fonemen worden weergegeven: een letter of lettercombinatie (ei, b en ui). Fonemen en grafemen zijn abstractere begrippen dan spraakklanken en letters.

Het alfabetisch schriftsysteem lijkt een handige manier om de gesproken taal weer te geven, maar geeft ook problemen. Ten eerste is het herkennen van fonemen soms lastig; je kunt niet altijd opschrijven wat je hoort. Kinderen vinden dat lastig; zij schrijven beer en deur bijvoorbeeld vaak als bir en dur (spraakklanken). Ten tweede heeft ons alfabet niet voldoende tekens (26) om alle fonemen (34) weer te geven. Door letters te combineren (ui, oe) is dit opgelost. Ook zijn er letters die niet één, maar een combinatie van fonemen weergeven, zoals de x (uitspraak: ks), de q (uitspraak: kw) en de c (uitspraak: s en k). Ten derde is de koppeling tussen fonemen en grafemen niet eenduidig; het foneem u bijvoorbeeld, kent wel vijf grafemen (*put, een, de, lelijk* en *aardĳ*) (Huizenga 2003).

Spellingprincipes

De hoofdregels van de Nederlandse spelling zijn in te delen in het fonologisch, morfologisch, etymologisch en syllabisch principe (Huizenga, 2003).

Fonologisch principe

Het fonologisch principe betekent dat elk foneem door een apart grafeem wordt weergegeven (beginsel van de standaarduitspraak) en dat elk grafeem maar voor één hetzelfde foneem mag staan. Woorden die alleen volgens het fonologisch principe worden gespeld, heten klankzuiver.

Het fonologisch principe is het basisprincipe van het Nederlands; kinderen die leren spellen moeten dit eerst onder de knie krijgen. De moeilijkheid van dit principe is dat de hoofdregel allerlei uitzonderingen kent. Die hebben vaak te maken met andere spellingregels, zoals dat we paard met een d schrijven omdat je paarden ook met een d schrijft.

Morfologisch principe

Het morfologisch principe (beginsel van de vormovereenkomst) betekent dat bij de spelling van een woord wordt uitgegaan van de vorm van woorden, en niet van de klank. Morfemen zijn kleine, betekenisdragende elementen uit een woord. Er is een onderscheid tussen vrije morfemen: morfemen die als woord voorkomen, zoals hoofd en doek en gebonden morfemen, bijvoorbeeld voorvoegsels als be-(geleiden) en ver-(dienen) en achtervoegsels als (veilig)heid en (geweld)ig).

Het morfologisch principe kan worden opgedeeld in de regel van gelijkvormigheid en de regel van overeenkomst. De regel van gelijkvormigheid houdt in dat woorden, voor- en achtervoegsels steeds op dezelfde manier worden geschreven, ofwel: je vergelijkt hoe een bepaald morfeem in andere woorden klinkt. Een voorbeeld: werkzaam schrijf je met een z omdat het ook gehoorzaam en spraakzaam is. De regel van gelijkvormigheid wordt niet consequent toegepast. Als dat wel zo zou zijn, dan schreef je huis met een z, omdat het meervoud huizen met een z is.

De regel van overeenkomst betekent dat in de spelling de opbouw van een woord duidelijk wordt. Als woorden op dezelfde manier worden gevormd, worden ze ook op dezelfde manier geschreven. Het woord grootte is net zo opgebouwd als lengte, hij vindt net zo als hij werkt. Ook deze regel wordt niet consequent toegepast: we zeggen hij loopt, maar niet hij schiet.

De regels van gelijkvormigheid en overeenkomst zijn bij het leren spellen voor kinderen een probleem. Konden ze eerst op hun gehoor afgaan, nu moeten ze dat soms loslaten en een regel toepassen.

Etymologisch principe

Het etymologisch principe betekent dat de vroegere taalvorm bepalend is voor de schrijfwijze van een woord of spraakklank. Ook dit is lastig voor kinderen, omdat ze de spelling van een woord niet kunnen beredeneren. Wanneer schrijf je wij of wei? Of rauw of rouw? Voor dit soort woorden is het vaak een kwestie van 'gewoon' leren en onthouden.

Syllabisch principe

Tot slot het syllabisch principe. Een syllabe is een klankstuk, een deel van een woord. Een syllabe heeft, anders dan een morfeem, niet altijd een betekenis, tenzij hij toevallig samenvalt met een morfeem. Een voorbeeld: je zegt /loo/ + /pun/ en niet /loop/ + /un/. Een syllabe is dus iets anders dan een lettergreep (een visuele verdeling van een woord).

Het syllabische principe speelt een rol in onze spelling door twee regels: de regel voor verdubbeling en de regel voor verenkeling. Een klankstuk dat eindigt op een lange klank (aa, oo, ee) schrijven we volgens de verenkeliingsregel met één letter: rāmen, kōmen, lāren. Eindigt het klankstuk op een korte klank, dan wordt de medeklinker die daarop volgt verdubbeld: koffēr, gabber, suffer. Overigens zijn ook op deze regels weer uitzonderingen: de ee aan het eind van een woord bijvoorbeeld, wordt wel als dubbel teken gespeld: zee, mee.

Net als bij de regels van het morfologisch principe zijn de regels van het syllabisch principe moeilijk voor kinderen. Als zij hun neiging om op hun gehoor te spellen volgen, maken ze fouten als kofēr en raāmen.

Om dit soort woorden goed te spellen, moeten ze abstracte handelingen verrichten: een woord verdelen in klankstukken, spraakklanken herkennen als kort of lang en regels toepassen.

Spellingstrategieën

Huizenga (2003) omschrijft spellingstrategieën als de manieren die een speller gebruikt om tot de juiste schrijfwijze van een woord te komen. Zij worden onderverdeeld in directe en indirecte spellingstrategieën. De directe spellingstrategie houdt in dat het spellen geautomatiseerd is: een woord is zo bekend dat het spellen automatisch gaat; je hoeft niet meer na te denken over regels, vergelijkingen te maken met andere woorden of een woordbeeld voor je te zien. Deze strategie wordt ook wel 'spellen volgens een schrijfmotorisch patroon' genoemd.

Er is sprake van een indirecte spellingstrategie als iemand bij het spellen een bepaalde denkhandeling gebruikt, zoals het verdelen van een woord in fonemen, of een vergelijking maakt met een ander woord.

Er zijn vijf indirecte spellingstrategieën: de fonologische strategie, de woordbeeldstrategie, de regelstrategie, de analogiestrategie en de hulpstrategie.

Fonologische strategie

Iemand die bij het spellen een woord opsplijst in klankgroepen en daarbij behorende letters voor schrijft, gebruikt de fonologische of auditieve spellingstrategie. Deze is onder te verdelen in de elementaire spellinghandeling (een woord analyseren in spraakklanken of fonemen) en de klankclusterstrategie (een woord analyseren in klankgroepen).

De elementaire spellingstrategie, die kinderen op school als eerste leren, bestaat uit vijf stappen: gesproken woord → auditieve analyse (onderscheiden van fonemen) → onthouden van de volgorde van fonemen → de juiste letter of grafeem koppelen → alles samenvoegen tot een woord.

De elementaire spellinghandeling wordt meestal tegelijk aangeleerd met de elementaire leeshandeling (visuele analyse van een woord → koppeling fonemen en grafemen → afzonderlijke fonemen samenvoegen tot een woord). Dit is toereikend in de klankzuivere periode.

De klankclusterstrategie, de tweede spellingstrategie die kinderen aanleren, is lastiger. Kinderen kunnen hierbij niet meer alleen op hun gehoor afgaan, maar moeten ook onthouden welke groepen spraakklanken een eenheid vormen. Deze strategie is bovendien maar beperkt bruikbaar, vooral voor het aanleren van lettercombinaties als aai, ooi, oei, uw, eeuw, ieuw, eer, oor, eur en nk.

Woordbeeldstrategie

Woordbeeldstrategie (spellen volgens woordbeeld of visuele strategie) betekent dat we bij het spellen een beroep doen op ons woordgeheugen. De woordbeeldstrategie is bruikbaar bij leenwoorden en woorden met klanken die op verschillende manieren kunnen worden weergegeven (ei, ij, au, ou).

Kinderen die een woord een paar keer hebben geschreven, schakelen meestal snel over van de elementaire spellinghandeling naar de woordbeeldstrategie. Zwakke spellers echter, lukt dit vaak niet: zij hebben grote moeite met het opslaan en weer oproepen van verschillende woordbeelden.

Regelstrategie

De regelstrategie wordt gebruikt als iemand bij het schrijven van een woord een spellingregel toepast, waarbij het gaat om het schrijven van niet-klankzuivere woorden (de fonologische strategie is ook een regelstrategie, maar alleen bruikbaar bij klankzuivere woorden en woorden met vaste klankgroepen).

De basis voor de regelstrategie is altijd het gesproken woord. De spellingregel vertelt meestal dat een bepaalde klank(combinatie) daarvan afwijkt (je hoort aan het eind van een meerlettergrepig woord ies, maar je schrijft isch: fantastisch).

Onder de regelstrategie vallen veel spellingregels; daarom is hij lastig voor kinderen. Zij moeten eerst weten dat voor een woord een spellingregel geldt en de regel daarna toepassen. Extra lastig is, dat er op de spellingregels weer uitzonderingen zijn (bijvoorbeeld logies). De regelstrategie wordt meestal gebruikt voor veelvoorkomende spellingregels, zoals de verlengings-, verenkings- en verdubbelingsregel.

Analogiestrategie

De analogiestrategie (spellen volgens analogie) wordt gebruikt als je een geschreven woord vergelijkt met een ander woord. Om dit te kunnen toepassen, moet kennis van de spelling aanwezig zijn (/bo/ /men/ dus /dro/ /men/). Kenmerkend is dat je altijd een vergelijking (op klankvorm of betekenis) maakt en woorden schrijft op basis van zelf ontdekte regelmaat in de spelling. Vergelijken op klank is echter niet altijd betrouwbaar (want, band, strand, kant). De strategie is alleen bruikbaar als je de juiste vergelijking maakt. Dat is vooral voor zwakke spellers moeilijk, omdat zij niet goed zelfstandig regelmaat in spelling kunnen ontdekken en daardoor een woord niet kunnen onderbrengen bij het juiste grondwoord.

Hulpstrategie

Als je bij het spellen een zelfbedacht geheugensteuntje of regel gebruikt, is er sprake van hulpstrategie. Deze kan heel persoonlijk zijn maar ook aangeleerd (aan het eind van een woord kan nooit een v of z staan of als een woord in het au-verhaal staat, schrijf je het met au).

Zo leer je kinderen lezen en spellen

José Schraven ontwikkelde in de jaren '90 een methodiek voor technisch lezen en spellen: Zo leer je kinderen lezen en spellen (ZLKLS). Aanleiding was dat zij vond dat bestaande methodes vaak zoveel extra materialen bevatten (werkboekjes, computerprogramma's, spelletjes) dat de essentie van het lees- en spellingonderwijs verloren gaat (telefonisch gesprek, 2010). Goed lezen en spellen is volgens Schraven (2004) voorwaarde voor het succesvol doorlopen van het onderwijs en deelname aan het maatschappelijk verkeer.

Het fundament voor goed lezen en spellen wordt volgens haar gelegd in het technisch lees- en spellingonderwijs in groep 3 van de basisschool. De kern van haar methodiek is het voorkomen van fouten. Succeservaringen zorgen bij kinderen voor een positief zelfbeeld en vertrouwen in eigen kunnen. Daarom is het belangrijk dat kinderen vanaf de eerste schooldag drie componenten van adaptief onderwijs ervaren, namelijk: ik kan het (competentie), ik kan het zelf (autonomie) en ik word gewaardeerd (relatie).

In Praxisbulletin (2004, p 8-11) stelt Schraven dat zelfs bij kleuters al een basis kan worden gelegd voor het opdoen van succeservaringen voor vaardigheden als lezen en spelling. Zij beschrijft in het artikel een aantal oefeningen om het fonologische bewustzijn - het weten dat woorden uit klanken bestaan - te stimuleren, zoals het 'zingen' van klanken met verlengde klankwaarde (rrrroook).

Achtergrond

Op <http://www.zoleerjekinderenlezenenspielen.nl> staat op de pagina Inleiding dat zich bij technisch lezen en spellen bij tal van kinderen problemen voordoen. Voorbeelden daarvan zijn: gebrekkige letterkennis, vastzitten van globaalwoorden, niet goed kunnen analyseren, de eerste lettergreep vergeten, te lang spellend lezen of globaal lezen, problemen met het lezen van lange woorden en problemen met het schrijven van open en gesloten lettergrepen en andere niet-klankzuivere woorden.

ZLKLS vergroot de effectiviteit van het lees- en spellingonderwijs tot en met groep 8, door leerkrachten een gestructureerde instructiemethodiek aan te bieden. Overigens is de methodiek ook geschikt voor andere groepen bij wie de basis voor technisch lezen en spellen ontbreekt.

Volgens Schraven (telefonisch gesprek, 2010) is ZLKLS nadrukkelijk geen methode, maar een methodiek. Ontstaan vanuit de praktijk, gaat het om de concrete toepassing van een aantal algemene uitgangspunten, zoals de keuze voor bepaalde oefeningen en de manier waarop de docent deze kinderen aanbiedt. De methodiek biedt een denkkader om te kijken naar methodes, materialen en toetsen, waardoor sterke en zwakke punten kunnen worden opgespoord. De aanpak van de methodiek blijkt geschikt om een bestaande lees- en spellingmethode effectiever te gebruiken. Het beste resultaat wordt bereikt als de uitgangspunten van ZLKLS consequent worden toegepast. Zo niet, dan doet dat afbreuk aan de effectiviteit (Schraven, 2004).

Onderzoek

Op de vakbeurs Remedial Touch, 26 september 2007 in Utrecht, presenteerde Bosman een onderzoek naar de effectiviteit van ZLKLS (ToonSpeziaal, 2007). Voor dit onderzoek hebben zij en Schraven in het jaar 2006-2007 de spel- en leesontwikkeling vergeleken van groep 3 op drie scholen voor speciaal basisonderwijs. Daaruit bleek dat kinderen die les hadden gekregen volgens ZLKLS een gelijkwaardig niveau hadden bereikt als kinderen van groep 3 in het reguliere onderwijs.

Schraven en Bosman (Tijdschrift voor remedial teaching, 2008/1, p 26-27): 'Enige tijd geleden rapporteerden Van Bon, Bouwmans en Broeders (2006) dat 73% van de kinderen in het speciaal basisonderwijs een substantiële lees- (en spelling)achterstand ontwikkelt. Wij hebben onlangs aangetoond dat dit niet nodig is, mits er gebruik wordt gemaakt van een effectieve methodiek (...)'. In ditzelfde artikel zeggen ze in de conclusie '(...) De belangrijkste boodschap die uit ons onderzoek naar voren komt is dat het mogelijk is onnodige lees- en spellingachterstanden in het speciaal basisonderwijs groep 3 te voorkomen. Het toepassen van de methodiek *Zo leer je kinderen lezen en spellen* heeft dit overtuigend aangetoond. (...) In vervolgonderzoek zullen wij tevens aantonen dat onze bevindingen niet alleen gelden voor deze groep, maar gegeneraliseerd kunnen worden naar kinderen in het regulier basisonderwijs'. (...)

Inhoudelijke uitgangspunten

De inhoudelijke uitgangspunten worden uitgewerkt in twee hoofdperiodes: de klankzuivere (aanvankelijk lezen en spellen) en de niet-klankzuivere (voortgezet lezen en spellen) periode.

Klankzuivere periode

Volgens de aanpak van Schraven (2003) leren kinderen de aangeleerde letters ook meteen schrijven. Dit zorgt ervoor dat de koppeling klank-teken sneller gaat. In dit proces heeft de spelling - het goed opschrijven van een auditief aangeboden woord - een belangrijke plaats. Om te voorkomen dat er later problemen ontstaan, is vanaf de eerste week gerichte spellinginstructie nodig.

Klankzuiver betekent dat de klank precies correspondeert met het teken. Centraal in de methodiek staat de klanksynthesebenadering: *alle* letters van een structuur- of sleutelwoord worden apart aangeleerd. Vervolgens worden ze zo snel mogelijk in allerlei betekenisvolle woorden gelezen en geschreven. Deze aanpak voorkomt dat kinderen fouten maken doordat ze gaan raden.

Kernonderdelen bij het lezen zijn: visuele discriminatie (relevante kenmerken van letters onderscheiden), auditieve synthese (samenvoegen van klanken) en woorden/zinnen lezen. Dit laatste wordt geoefend met het lezen van woordrijen en tekst (letter-klankkoppeling van links naar rechts). In het begin gebeurt dit via pictoverhalen, omdat de kinderen nog weinig letters kennen en ze dankzij het gebruik van pictogrammen al snel een zin kunnen lezen. Kernonderdelen bij het spellen zijn: auditieve discriminatie (klanken kunnen onderscheiden), auditieve analyse (klanken in de goede volgorde onderscheiden) en woorden/zinnen schrijven (klank-tekenkoppeling, van links naar rechts).

Niet-klankzuivere periode

De niet-klankzuivere periode begint als alle letters zijn geleerd en ingeoeffend. Naast het fonologisch principe gelden in deze periode ook andere principes van ons spellingsysteem, zoals het morfologisch en het etymologisch principe.

Anders dan Huizenga (2003) zegt, meent Schraven dat voor veel kinderen, zeker dyslectische kinderen, het aanbieden van ordening op basis van overeenkomstige kenmerken (morfologisch principe) houvast geeft bij het lezen en spellen. Schraven (2004) maakt bij het aanleren van niet-klankzuivere woorden bij lezen en spellen gebruik van drieëndertig categorieën: groepen woorden met dezelfde kenmerken. Om te weten hoe een woord geschreven of gelezen moet worden, wordt zo mogelijk gebruik gemaakt van een regel. Lukt dit niet voor een bepaalde categorie, dan biedt de methodiek een denkwijze voor meer houvast. De nadruk ligt op het herkennen van de groep waartoe het woord behoort, zodat kinderen daar de juiste denkwijze aan koppelen. Doordat zij onbekende woorden kunnen plaatsen in een bekende categorie, vergroten zij hun autonomie en weten ze waarom het woord zo wordt geschreven.

Didactische uitgangspunten

Ordering

Bij het goed lezen (nodig om een tekst te kunnen begrijpen) en schrijven (nodig om informatie te kunnen overdragen) zijn ordening en instructie van groot belang. Ordering, zowel in de klankzuivere als de niet-

klankzuivere periode, gebeurt op basis van een gemeenschappelijk kenmerk en biedt kinderen een kader om snel iets terug te vinden.

In de klankzuivere periode zijn snelle klank-tekenkoppelingen nodig om goed te kunnen schrijven en lezen. Zijn de letters geordend opgeslagen (lange en korte klanken, tweeteekenklanken en medeklinkers), dan kunnen kinderen de koppeling makkelijker maken.

In de niet-klankzuivere periode biedt ordening kinderen een kader om achter de goede lees- of schrijfwijze van een woord te komen. Woorden met een overeenkomstige schrijf- of leeswijze zijn gegroepeerd in een categorie; aan elke categorie is een regel of denkwijze gekoppeld (bijvoorbeeld de aai, ooi, oei woorden: je hoort een j maar je schrijft een i, drieteekenklank, categorie 6).

Preventieve instructie

In ZLKLS staat preventie voorop. Instructie- en modelgedrag van de docent zijn van essentieel belang. De preventieve instructie neemt daarom in de methodiek een hele belangrijke plaats in. In de instructieles staan het aanleren van de categorieën en de ordening centraal. De instructie is gericht op het snel en goed aanleren van het lees- en spellingproces. Daarvoor is het directe instructiemodel een geschikte manier: door systematische instructie (laten zien, voordoen, verwoorden, nauwgezette begeleide inoefening en gerichte feedback) leert de docent de vaardigheden stap voor stap aan de kinderen. Schraven (telefonisch gesprek, 2010): "Het is hetzelfde als bij dansles. De leraar doet de dans voor, maar als hij daarna zegt 'nu zijn jullie aan de beurt' en de kinderen aan hun lot overlaat, vragen ze al heel snel hun geld terug. Het gaat om de rechtstreekse instructie, voordoen, stap voor stap oefenen en herhaling van al het geleerde. Zo doen kinderen succeservaringen op en blijft het leren leuk."

De instructie moet zoveel mogelijk zijn afgestemd op het doel van de dag, bijvoorbeeld het aanleren van een letter of categorie. Bovendien moet een nieuw onderdeel altijd geïsoleerd worden aangeboden. In de klankzuivere periode zijn dat alle letters, in de niet-klankzuivere periode de categorieën. De docent geeft gericht en stapsgewijs instructie (begeleide inoefening), waardoor de kinderen snappen hoe ze dit moeten aanpakken. Daarna wordt de nieuwe vaardigheid gekoppeld aan bestaande kennis/vaardigheden (generalisatie). Vooral aspecten waarvan bekend is dat kinderen er moeite mee hebben, worden nadrukkelijk geoefend.

De instructie is gericht op het leren onderkennen van de letters en categorieën met de bijbehorende regel of denkwijze. Als een leerling een woord niet weet, vraagt de docent waar het bij hoort en welke regel er bij past. Door dit soort denkvragen krijgt de leerling vertrouwen (relatie) dat hij het wel weet (competentie), maar er even niet aan heeft gedacht. Doordat alle kinderen de basisinformatie kennen, kan er adaptief (aangepast aan het niveau van het kind) worden gewerkt.

Hoe duidelijker het doel van de docent, hoe concreter de instructie en hoe makkelijker het resultaat te beoordelen is.

Inhoud en vorm

De inhoudelijke instructie is effectief als de docent op de hoogte is van de stappen in het leerproces en de kenmerken van een vaardigheid en zich bedenkt wat kinderen moeten kunnen om dit goed uit te kunnen voeren.

De vorm van de instructie is effectief als de docent heel duidelijk voordoet wat de bedoeling is (staat model), kinderen letterlijk imiteren wat hij zegt en doet en vergelijkbare opdrachten precies zo uitvoeren. De instructie is bij de verschillende kernonderdelen altijd dezelfde. Na enige tijd weten de kinderen wat er van hen wordt verwacht. Daardoor verandert de instructie van zeer uitgebreid naar steeds minder en neemt de effectieve leertijd toe.

Visueel, auditief en motorisch

In groep 3, maar natuurlijk ook in andere groepen, spelen zien, horen en bewegen een belangrijke rol bij het leren. Het ene kind is visueel ingesteld, het andere auditief en weer een ander houdt meer van bewegen. Daarom worden in ZLKLS vanaf het begin de auditieve, visuele en motorische kanalen bewust ingeschakeld. De visuele ondersteuning gebeurt via hakkaarten (per niveau), categoriekaarten en klankvoetenkaarten. In de klankzuivere periode werkt ZLKLS bovendien met een letterbord, waarvan de aangeleerde letters worden omgedraaid zodra een volgende categorie wordt aangeleerd. Auditieve ondersteuning vindt plaats door het nazeggen van letters/woorden en motorische ondersteuning via klankgebaren, hakgebaren en klappen bij het lezen van lange woorden.

Herhaling

Om het automatiseren van lezen en spellen te bevorderen, is herhaling een kernonderdeel van de methode. Herhalen kan via een vast dagritme (kernonderdelen komen elke dag terug) en binnen een les (aangeleerde letters en woorden lezen en schrijven, herhalen wat eerder is geleerd, verwoorden van het denkproces).

Organisatorische uitgangspunten

Omdat de methodiek is gericht op het voorkomen van fouten, wordt de instructie gegeven aan de hele groep. Alle kinderen hebben dus de basisinformatie over hoe ze letters moeten lezen en schrijven. De instructie is een voortdurende interactie tussen kinderen en docent: de docent doet voor, stelt vragen en er wordt gezamenlijk geoefend. Een frontale opstelling bevordert dat kinderen de informatie goed en snel oppakken. Zij zijn gericht op de docent, worden minder afgeleid, kunnen gebaren imiteren, zitten recht en er is optimaal oogcontact tussen kind en docent.

Materialen

"Anders dan bij andere methoden, is het materiaal voor ZLKLS samengevoegd in één map voor alle groepen. In deze map zit de basiskennis die een docent moet weten bij het lees- en spellingonderwijs. De essentie is preventieve instructie en oefenen. De meeste methoden werken met een werkschriftje, waarin kinderen woorden schrijven op basis van een voorbeeldwoord. Dat is overschrijven. Bij ZLKLS denken kinderen zelf na over hoe je een woord schrijft", aldus José Schraven (telefonisch gesprek, 2010). Voor de klankzuivere periode is er een beschrijving van de kernonderdelen, informatie over instructie en differentiatiemogelijkheden, uitgewerkte lesschema's, informatie over klanken en gebaren. In de bijlagen zitten planningsschema's, toetsen en praktische materialen als woordrijtjes, pictoverhalen, hakkaarten en ei- en auplaten. Voor de niet-klankzuivere periode wordt dit uitgebreid met de categorie- en klankvoetenkaarten. "We zijn inmiddels bij de 7^e druk. De afgelopen jaren zijn er weinig grote aanpassingen gedaan aan de inhoud van de map", zegt Schraven. "Wel heb ik tips uit de praktijk toegevoegd en kleine dingen aangepast omdat ik bijvoorbeeld uit de praktijk hoorde dat sommige dingen niet helemaal duidelijk waren."

9

Praktijk

Drie jaar geleden koos het bestuur van mijn stageschool voor de methode 'Zo leer je kinderen lezen en spellen'. Aanleiding was ten eerste een inspectierapport, dat duidelijk maakte dat de spellingresultaten op de hele school achterbleven. Ten tweede gaven docenten aan dat de gebruikte methode (Taaljournaal) te weinig bood op het gebied van spelling en dat zij dit niet zelf konden verbeteren.

Onder leiding van de schoolbegeleidingsdienst besprak het schoolteam de oorzaak van de slechte spellingresultaten. Ook werd gekeken waar de meeste fouten werden gemaakt. Het bleek vooral te gaan om de open/gesloten lettergreep (op school werd deze regel de petten/rokken-muren/ramenregel genoemd). Daarom werd die regel uitgekozen om als eerste aan te pakken.

De studiedag op de eerste schooldag (2007/2008) stond helemaal in het teken van de gekozen spellingregel: categorie van de klankvoetenregel (open- en gesloten lettergrepen) en de nieuwe spellingmethodiek (Handboek, 2009).

Mijn mentor, tevens docent groep 5/6, over de invoering van ZLKLS: "Taaljournaal was op het gebied van spelling te beperkt: naast de instructie waren er maar twee opdrachten. We hebben op school eerst in alle groepen categorie 11 ingevoerd. Daarnaast bleven we Taaljournaal gebruiken, maar daarin moesten we van alles aanpassen, omdat er hele andere categorieën worden gebruikt dan in ZLKLS. De overstap zorgde vooral in het begin voor heel veel werk: we moesten alle dictees maken en wennen aan de aanpak: elke dag een oefendictee en alles op dezelfde manier doen. De docenten hadden meer tijd nodig om te wennen dan de kinderen: die vonden het meteen leuk en snaptten het schema snel. Nu vragen ze er soms zelfs naar. Ik ben tevreden met het resultaat van de methode: de cito-scores zijn omhoog gegaan, we hebben minder uitval (d's en e's)." (interview, november 2010)

Conclusie

Doordat ik me voor dit essay verdiepte in de achtergrond van onze spelling, werd me duidelijk hoe ingewikkeld ons schriftstelsel in elkaar zit. Je kunt niet altijd opschrijven wat je hoort; het omzetten van klanken in tekens is daardoor lastig. Het volgen van regels is ook niet altijd een oplossing, want veel regels hebben weer uitzonderingen.

Het onderscheidende van de methodiek ZLKLS is volgens mij dat het een samenvoeging is van in de praktijk bewezen spellingonderwijs. Het beste uit meerdere werelden in één map, voor alle groepen. De

methodiek heeft een duidelijke structuur die ervoor zorgt dat kinderen stap voor stap worden meegenomen in het spellingonderwijs. De benaming van de categorieën sluit aan bij de belevingswereld van de kinderen, bijvoorbeeld de bankletters (nk), fopletters (eer, oor, eur), Chinese letters (ng) en wachtwoorden (cht). Dankzij de dagelijkse herhaling van het eerder geleerde beklijft de essentie van het lezen en spellen. Dat de methodiek zich richt op het visueel, auditieve en motorische aspecten, versterkt het resultaat.

Sympathiek vind ik dat de methodiek de eigen methode kan versterken, waardoor de school geen andere methode hoeft aan te schaffen. In een bijlage van de handleiding geeft José Schraven logboekvoorbeelden van ZLKLS en methodes als Taaljournaal, Zin in taal, Taalactief – Woordspel en Taaltijd. Bovendien spreekt het mij aan dat ZLKLS is gericht op succeservaringen voor kinderen en het voorkomen van fouten. In de praktijk zie ik dat de kinderen plezier hebben in het dagelijkse oefendictiee. Een kracht van de methodiek is dat uit onderzoek blijkt dat spellingachterstanden door effectief gebruik kunnen worden voorkomen. Hoewel ik geen 'harde' cijfers heb, ziet men op mijn stageschool ook dat de cito-scores zijn gestegen en er minder uitval is.

De preventieve aanpak en de ordening van de aangeboden lesstof vraagt een duidelijke inspanning van de docent. Vooral omdat, zo benadrukt José Schraven ook zelf, de kracht zit in de instructie en de herhaling. Als (aankomend) docent moet je je dus goed inlezen en -leven in de methodiek.

Hoewel het me in het begin van mijn stage moeite kostte de methodiek te volgen, ging die door het observeren van mijn mentor, de houding van de kinderen, zelf de spellingles geven en er over lezen steeds meer leven. Na twee maanden stage en het schrijven van dit essay kan ik (helaas) nog niet zeggen dat ik de methodiek beheers. Maar, na het bestuderen van de handleiding ZLKLS en andere spellinginformatie én het persoonlijk contact met José Schraven, is mijn interesse vooral toegenomen.

Bronnen

Boendermaker, C. (2010). Reader bij cursus spellingdidactiek, Pabo Almere.

Bosman, A.M.T., Schraven J.L.M. (2007). *Tips voor de praktijk. Zo leer je kinderen lezen en spellen in groep 3*. In: Toonspeziaal, p 21-24.

Handboek stageschool, januari 2009.

[Http://www.zoleerjekinderenlezenenspellen.nl](http://www.zoleerjekinderenlezenenspellen.nl) (gevonden op 5 november 2010)

Huizenga H. (2003). *Spelling*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv. 3^e herziene druk.

Huizenga H. & Robben R. (2005). *Competentiegericht taalonderwijs*. 1^e druk. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv.

Interview mentor en docent groep 5/6 Stageschool, 10 november 2010.

Schraven J.L.M. (2003). *Instructie werkt! (1)*. Praxisbulletin 7, p 30-34.

Schraven, J.L.M. (2003). *Instructie werkt! (2)*. Praxisbulletin 8, p 13-17.

Schraven, J.L.M. (2004). *Klankbewust leren lezen*. Praxisbulletin, p 8-11.

Schraven J.L.M. (2008). *Lezen en spellen. Zo leer je kinderen lezen en spellen*. Tijdschrift voor Remedial Teaching, p 26-29.

Schraven J.L.M. (2004). *Zo leer je kinderen lezen en spellen*. 6e geheel herziene druk 2004. Zutphen: Stichting TGM.

Telefonisch gesprek José Schraven, 11 november 2010.

[Www.schoolaanzet.nl](http://www.schoolaanzet.nl) *Kwaliteitskaart spelling* (gevonden op 13 november 2010).